

Anita Grzegorzewska

**Elementy pragmatyki
komunikatywistycznej
w wykładach
i ćwiczeniach**

**Elementy pragmatyki
komunikatywistycznej
w wykładach
i ćwiczeniach**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Anita Grzegorzewska

**Elementy pragmatyki
komunikatywistycznej
w wykładach
i ćwiczeniach**

Anita Grzegorzewska (ORCID: 0000-0002-5923-8086) – Uniwersytet Łódzki
Wydział Filologiczny, Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENCI

Rafał Leśniczak, Maria Załęska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Katarzyna Gorzkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

Studio Editio

KOREKTA TECHNICZNA

Wojciech Grzegorzcyk

PROJEKT OKŁADKI

Polkadot Studio Graficzne

Aleksandra Woźniak, Hanna Niemierowicz

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/lightsource

© Copyright by Anita Grzegorzewska, Łódź 2024

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2024

<https://doi.org/10.18778/8331-444-0>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.10852.22.0.S

Ark. wyd. 8,1; ark. druk. 14,0

ISBN 978-83-8331-444-0

e-ISBN 978-83-8331-445-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

Kochanemu Mężowi

SPIS TREŚCI

Przedmowa	11
Wstęp	13

Część I. Geneza narzędzi komunikatywistycznych

Rozdział 1. Źródła pragmatyki komunikatywistycznej	19
1.1. Pragmatyka filozoficzna	19
1.2. Pragmatyka językowa	20
1.3. Pragmatyka interakcyjna	24
1.4. Przykładowe analizy	27
1.5. Inspiracje dla poszukujących	31
1.6. Zadania	31
1.7. Literatura	32
Rozdział 2. Funkcje językowe w komunikacji międzyludzkiej	35
2.1. Klasyfikacja Romana Jakobsona	35
2.2. Klasyfikacja Renaty Grzegorzczukowej	38
2.3. Klasyfikacja Aleksego Awdiejewa	43
2.4. Przykładowe analizy	47
2.5. Inspiracje dla poszukujących	49
2.6. Zadania	50
2.7. Literatura	52
Rozdział 3. Teoria konwersacji	55
3.1. Propozycja Herberta P. Grice'a	56
3.2. Propozycja Geoffreya Leecha	62

3.3. Propozycja Aleksego Awdiejewa	64
3.4. Przykładowe analizy	66
3.5. Inspiracje dla poszukujących	76
3.6. Zadania	76
3.7. Literatura	78
Rozdział 4. Teoria aktów mowy	81
4.1. Koncepcja Johna L. Austina	82
4.2. Koncepcja Johna R. Searle'a	89
4.3. Koncepcja Aleksego Awdiejewa	94
4.4. Przykładowe analizy	111
4.5. Inspiracje dla poszukujących	121
4.6. Zadania	122
4.7. Literatura	128
Część II. Metody badawcze komunikatywizmu	
Rozdział 5. Rama tematyczna dyskursu	133
5.1. Tekst a dyskurs	133
5.2. Tło sytuacyjne i sytuacja konkretna	135
5.3. Przykładowe analizy	137
5.4. Inspiracje dla poszukujących	142
5.5. Zadania	142
5.6. Literatura	145
Rozdział 6. Strategie interakcyjne	147
6.1. Podział uwzględniający cel komunikacyjny	151
6.2. Podział uwzględniający sposób kooperacji	155
6.3. Przykładowe analizy	159
6.4. Inspiracje dla poszukujących	168
6.5. Zadania	168
6.6. Literatura	172

Rozdział 7. Proces perswazji	175
7.1. Rama perswazyjna i perswazja merytoryczna	175
7.2. Wypowiedź argumentacyjna	179
7.3. Przykładowe analizy	182
7.4. Inspiracje dla poszukujących	190
7.5. Zadania	191
7.6. Literatura	205
Bibliografia	209

PRZEDMOWA

Jest rok 1914. Bronisław Malinowski wraz ze Stanisławem Ignacym Witkiewiczem wyruszają w swoją pierwszą podróż, aby prowadzić badania terenowe. Miną zaledwie 24 lata, a rzetelne, pogłębione badania nad językiem zakorzenionym w rzeczywistości społecznej i kulturowej wyrwą się myśleniu antropologicznemu. Podchwyci je i zachwyci się nimi językoznawstwo. Dostrzeże ono po raz pierwszy, patrząc oczyma Malinowskiego, że zasadniczym problemem lingwistycznym nie jest gramatyka. Język jest wpleciony w całe ludzkie doświadczenie. Towarzyszy człowiekowi od momentu jego narodzin, przenika stosunki społeczne; jest obecny w pracy, zabawie, odpoczynku; określa i egzekwuje prawo; jest religią, kultem, mitem, rytym i obrzędem. Jest pragmatyczną mową w działaniu. Jego zadanie nie sprowadza się do wyrażania myśli czy powielania procesów intelektualnych – w swej najbardziej pierwotnej i codziennej funkcji jest on główną siłą kulturową i dodatkiem do pracy rąk.

Miną kolejne lata i kolejni badacze, widząc w języku żywy i nie-spokojny organizm, pojawiają się na scenie. Narodzi się komunikatywizm, który z pasji do człowieka mówiącego weźmie pod lupę, zanalizuje i zrekonstruuje sens słowa. Zbada język na trzech płaszczyznach, pamiętając, że jest on częścią ludzkiej kultury. Porzuci akademickie tematy i spory. Trafi pod strzechy codzienności, zabierając z sobą filozofię, lingwistykę, gramatykę, semiotykę, pragmatykę, retorykę i cybernetykę. Rozpocznie się fascynująca podróż do świata słowa, które – chociaż wydawało się tak znane i oczywiste – okazuje się niepoznane. Pojawi się tak wiele kwestii do wyjaśnienia. Słowo przestanie być bytem zewnętrznym w stosunku do człowieka,

lecz stanie się jego myślą, uczuciem, wartością i pragnieniem. Stanie się samym człowiekiem.

Fascynujące są podróże w nieznane, szczególnie gdy dotyczą nas samych. Zapraszam do takiej podróży po świecie pragmatyki komunikatywistycznej!

Anita Grzegorzewska
Łódź – Wilamów 2023

WSTĘP

Istniejące liczne szkoły językowe zajmują się przede wszystkim kształtowaniem refleksji o tak zwanym systemie językowym, rozpowszechniając analfabetyzm komunikacyjny.

Aleksy Awdiejew

Współczesna lingwistyka walczy z *analfabetyzmem komunikacyjnym*, obierając za przedmiot swoich obserwacji procesy realnej komunikacji. W szczególności jedna z dziedzin językoznawczych – **pragmatyka** – umożliwia ogólniejszą od dotychczasowych perspektywę opisu mechanizmów rządzących konwersacją. Proponując interdyscyplinarne podejście do języka, bada relacje między elementami języka a jego użytkownikami. Wykorzystuje w każdej ze swoich postaci metody wypracowane m.in. w ramach językoznawstwa, filozofii, logiki, socjologii i psychologii. Wśród wielu teorii pragmatycznych (semiotycznej, kumulacyjnej, delimitacyjnej, prakseologicznej, mentalnej) poczesne miejsce zajmuje pragmatyka komunikatywistyczna Aleksego Awdiejewa, opisująca jednostki językowe i rytuały ich użycia w komunikacji.

Komunikatywizm jako kierunek metodologiczny wyodrębnia trzy różne, chociaż w pełni od siebie zależne, płaszczyzny: ideacyjną, interakcyjną i tekstową. Ideacja odsyła do obrazowania świata przedstawionego, interakcja – do relacji między nadawcą i odbiorcą, a sfera tekstualna wskazuje na konwencje budowania tekstu. Proponowany Czytelnikowi podręcznik *Elementy pragmatyki komunikatywistycznej w wykładach i ćwiczeniach* przybliża założenia badawcze poziomu interakcyjnego. Nie stanowi on kompletnego opracowania problemu pragmatyki językowej w ujęciu komunikatywistycznym. Nie było

bowiem możliwe w publikacji o dydaktycznym charakterze wyłożenie i przedyskutowanie wszystkich aspektów pragmatyki komunikatywistycznej, ani nawet ich większości. Konieczna okazała się selekcja poruszanych zagadnień. Dlatego niewiele miejsca poświęciłam na omówienie nurtów, koncepcji i teorii, które przyswoiła pragmatyka komunikatywistyczna. Pomięłam również etapy formułowania się myśli komunikatywistycznej, przedstawiając metodologię w kształcie, jaki przybrała w drugiej dekadzie naszego stulecia.

Podręcznik pisałam z myślą o studentach kierunku dziennikarstwo, media i projektowanie komunikacji Uniwersytetu Łódzkiego, jak również ze świadomością, że publikacja może znaleźć szersze grono odbiorców. Dokonując doboru treści i sposobów jej prezentacji, uwzględniłam oczekiwania zarówno nauczycieli akademickich, jak i studentów kierunków, na których omawia się zagadnienia związane z językoznawstwem, komunikacją społeczną i dziennikarstwem. Zainspirowana rozmowami z młodymi badaczami reprezentującymi dziedzinę nauk humanistycznych i społecznych, określiłam dwa dodatkowe cele podręcznika: wsparcie Czytelników w podejmowanych analizach tekstów i przygotowanie ich do świadomego odbioru tekstów naukowych poświęconych metodologii komunikatywistycznej.

Dydaktyczne przeznaczenie publikacji zaważyło na kształcie rozdziałów. Zarówno w pierwszej części podręcznika, wprowadzającej w różne teorie pragmatyczne, jak i drugiej, poświęconej już wyłącznie ujęciu komunikatywistycznemu, zachowałam identyczny układ, obejmujący:

- 1) **merytoryczny opis zjawiska** zilustrowany zasłyszonymi wypowiedziami;
- 2) **przykładowe analizy** oparte na materiale pochodzącym z dyskursów artystycznego i publicystycznego;
- 3) **inspiracje dla poszukujących** zachęcające do lektury pominiętych w opracowaniu metod i technik badawczych;
- 4) **zadania** pozwalające na powtórzenie i usystematyzowanie treści merytorycznych oraz ćwiczenia oparte na autentycznych tekstach literackich i dziennikarskich;
- 5) **literaturę** pogłębiającą omówione w rozdziale zagadnienia.

Dla ułatwienia lektury nie stosowałam przypisów, jedynie w treści zasadniczej wyraźnie wskazywałam, kto jest autorem danej teorii, hipotezy czy ujęcia problemu. Definicje zjawisk i procesów komunikacyjnych wyróżniłam kursywą, podając za nimi, w nawiasie, imię i nazwisko ich autora. W zamieszczonej na końcu *Bibliografii* nie tylko zebrałam pozycje wymienione w *Literaturze*, ale również uwzględniłam niewspomniane wcześniej teksty poświęcone szeroko rozumianej pragmatyce i komunikatywizmowi.

CZĘŚĆ I

**GENEZA NARZĘDZI
KOMUNIKATYWISTYCZNYCH**

ROZDZIAŁ 1

ŹRÓDŁA PRAGMATYKI KOMUNIKATYWISTYCZNEJ

1.1. Pragmatyka filozoficzna

Chociaż obszar badań pragmatycznych jest obecnie ściśle związany z dyscypliną językoznawczą i naukami społecznymi skupiającymi się na roli języka w życiu społecznym, początki dziedziny wywodzimy z refleksji filozoficznej. Jej narodziny poprzedził XIX-wieczny kryzys racjonalności, podający w wątpliwość dotychczasowe myślenie o matematyce, logice klasycznej i tradycyjnej metafizyce. Wynikające z niego zachwianie postaw konceptualnych zaowocowało radykalnymi zmianami w myśleniu o języku, a szczególnie funkcji, jaką pełni w potocznych zachowaniach komunikacyjnych. Odkrycie teorii mnogości, dokonane przez Geорга Cantora, pozwoliło dostrzec niezdolność języków naturalnych do opisu operacji rachunkowych. Wśród cech uniemożliwiających precyzyjne formułowanie myśli znalazły się: dwuznaczność (a nawet wieloznaczność języka), subiektywność, refleksyjność, komunikatywność (występująca wbrew czystej informatywności) oraz wskazywalność (zakotwiczenie języka w czasie i przestrzeni). Uświadomienie sobie przez filozofów specyficznego charakteru wymienionych cech, jak już wkrótce miało się okazać, zapoczątkowało zwrot w kwestii języka, dominując sposób myślenia o nim na dziesięciolecia. Wyprowadzony z owych cech pragmatyczny aspekt języka naturalnego zwykło się określać **zwrotem lingwistycznym** w humanistyce. Wiązał się on z porzuceniem perspektywy epistemologicznej (relacja między poznaniem a rzeczywistością) na rzecz języka, który zapośrednicza relacje pomiędzy człowiekiem a światem. Zaprzestano koncentrowania się na

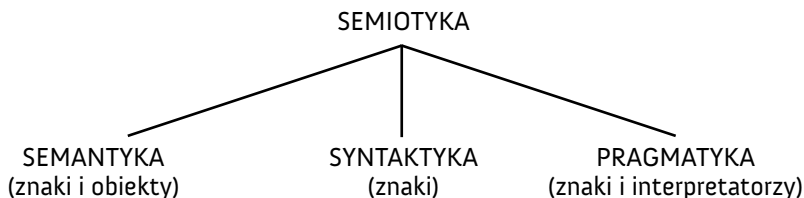

zdaniach jako abstrakcyjnych elementach języka, a skupiono się na badaniu komunikacji językowej w kontekście.

Autorem unikatowego programu badawczego, wskazującego na związki języka z doświadczeniem jednostki i światem kultury, był Ludwig Wittgenstein. Jego wkład w opis funkcji komunikacyjnej języka badacze porównują do roli, jaką Immanuel Kant odegrał w zakresie filozofii krytycznej. Austriacki filozof w swoim dziele *Dociekania filozoficzne* (1953) zauważył, że każdej dziedzinie ludzkiego działania odpowiada wielość scenariuszy komunikacyjnych, które nazwał *grami językowymi*. Jedną z głównych tez Wittgensteina jest stwierdzenie, że słowo zyskuje znaczenie dopiero w użyciu. Prace filozofa zapoczątkowały nowy rozdział w historii nauki: w zakres zainteresowania filozofów języka i językoznawców zaczęły powoli wchodzić aspekty psychologiczne i komunikacyjne mówienia, skutki wywołane przez wypowiedzi oraz wpływ sytuacji pozajęzykowej i uwarunkowań kulturowych na rozumienie komunikatu.

1.2. Pragmatyka językowa

Wprowadzenie terminu *pragmatyka* do językoznawstwa przypisuje się filozofowi należącemu do amerykańskiej szkoły semiotyki – Charlesowi Morrisowi. Badacz w 1938 roku sformułował w zarysie podstawy semiotyki (nauki o znakach), wyróżniając w jej obrębie: semantykę, syntaktykę i pragmatykę.

Semantyka obejmuje badania nad językiem mające za przedmiot relacje pomiędzy znakami językowymi (*kot domowy*) a ich

desygnatami, czyli obiektami, do których się odnoszą (*udomowiony gatunek ssaka z rodziny kotowatych*).

Syntaktyka bada zagadnienia dotyczące rodzajów znaków językowych i relacji składniowych zachodzących pomiędzy nimi, czyli reguły poprawnego wiązania tych znaków w wyrażenia złożone (*Kot należy obecnie do najpopularniejszych zwierząt domowych na świecie, został udomowiony około 9500 lat temu*).

Pragmatyka jest nauką badającą relacje pomiędzy elementami systemu języka a ich użytkownikami (*Proszę, zaadoptujmy tego kotka*).

Propozycja Morrisa zaważyła na wczesnym rozumieniu pragmatyki jako dziedziny odrębnej od semantyki. Dopiero wiele lat później narodziła się tendencja (widoczna zwłaszcza wśród kognitywistów) do nieoddzielania semantyki od pragmatyki. Spór akademicki trwa do dzisiaj, powiększając grono zwolenników obu koncepcji. W myśl klasyfikacji Morrisa semantyka miałaby zajmować się znaczeniem zdań pozbawionych kontekstu lub niezależnych od niego. Pragmatyka natomiast badałaby relacje między językiem a kontekstem, niezbędnym dla zrozumienia sensu wypowiedzi.

Według Geoffreya Leecha i Stephena Levinsona rozróżnienie pomiędzy pragmatyką a semantyką jest uzasadnione, ponieważ:

- semantyka należy do gramatyki, pragmatyka zaś do retoryki;
- reguły gramatyczne (charakterystyczne dla semantyki) są konwencjonalne, a zasady ogólnej pragmatyki są niekonwencjonalne;
- wyjaśnienia gramatyczne są w przewadze formalne, zaś pragmatyczne – funkcjonalne;
- semantyka jest abstrakcyjna, a pragmatyka jest interpersonalna i tekstualna.

Zatem semantyka jest częścią gramatyki; obok fonologii i składni (syntaktyki) jest komponentem odrębnym od pragmatyki, badającej język z perspektywy jego użytkownika.

Podobnego zdania pozostaje polska językoznawczyni Renata Grzegorzczkova. Badaczka odróżnia znaczenie dosłowne wypowiedzi (semantyka) od znaczenia pośredniego bądź metaforycznego (pragmatyka). Dla semantyki charakterystyczne są wypowiedzi